

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.131-140>

УДК: 327:355.48(470:477)”2022”

© Сергій Федуняк¹

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОВІДНИХ ІНСТИТУТІВ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті проведено дослідження впливу російсько-української війни на діяльність провідних міжнародних інституцій безпеки в контексті формування нової моделі системи міжнародних відносин. Констатовано, що хід і наслідки російсько-українського збройного конфлікту матимуть переважаючий вплив на її формування та діяльність. Розглянуто роль і місце міжнародних інститутів, зокрема, НАТО і ОБСЄ у контексті надання Україні безпекових гарантій і визначення місця Російської Федерації в новій архітектурі міжнародної безпеки. Доведено, що обидві інституції знаходяться у процесі осмислення без пекової ситуації, викликаної російською загрозою міжнародному миру і безпеці. Надання гарантій безпеки Україні і вироблення запобіжних механізмів для уникнення нео-імперського ревізіонізму Російської Федерації на стратегічну перспективу стануть надійною підвалиною безпекових механізмів та інструментів стабільної системи міжнародних відносин. При цьому НАТО і ОБСЄ зможуть зайняти чільне місце у європейській системі безпеки.

131

Ключові слова: система міжнародних відносин, європейська система безпеки; російсько-українська війна, НАТО, ОБСЄ.

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: s.fedunyak@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-7021-7641>

Influence of the Russian-Ukrainian War on the Activity of the Leading Security Institutions in the Context of New Model of International Relations

The article deals with the influence of Russian-Ukrainian war on the activity of leading international security institutions in the context of new model of international system formation. It is stated that the development and results of the war will have a dominant influence on the formation of international system. The role and place of NATO and OSCE has been considered taking into account the obtaining security guarantees for Ukraine as well as defining place of the Russian Federation in the new international security architecture. It is proved that both institutions are still in process of consideration security situations caused by Russian threat for international peace security. Submission of security guarantees to Ukraine through full NATO membership or security agreement with the United States and other countries as well as creation of safety mechanisms for avoiding Russia's neo-imperialist revisionism by "denuclearization" and formation of demilitarized zone on Ukraine-Russia border will build reliable foundation for stable international system.

— NATO and OSCE will occupy significant place in European security system.

132

Keywords: international system, European security system, Russian-Ukrainian war, NATO, OSCE.

Постановка проблеми. Широкомасштабне вторгнення військ РФ в Україну наприкінці лютого 2022 року стало не лише найбільшим військовим конфліктом на європейському континенті після Другої світової війни, але й пришвидшило процеси пошуку моделі системи міжнародних відносин, яка б відзначалася довготривалою стабільністю на основі балансу сил основних гравців та ефективною діяльністю провідних міжнародних інститутів. Зважаючи на те, що основою такої системи можуть стати дієві інструменти та механізми безпеки, хід і наслідки російсько-українського збройного конфлікту матимуть переважаючий вплив на її формування та діяльність. Зважаючи на суттєву різницю економічного і військового потенціалів ворогуючих сторін, а також зростаючу готовність Західного світу до радикального вирішення російської загрози, у довготривалій перспективі поразка Росії має високу ймовірність. Тому постає питання стосовно можливої конфігурації системи міжнародних відносин, а особливо системи європейської безпеки, після завершення російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень з проблематики. З часу початку російської агресії в Україну з'явилося чимало публікацій з цієї тематики, але вони, в основному обмежувалися аналізом політико-ідеологічних передумов російсько-українського конфлікту та і розвитком його військової фази (Перепелиця, 2015; Горбулін, 2017; Горбулін і Бадрак, 2022), а також окремими аспектами протікання війни (Шевченко, Зозуля і Храпач, 2022). При цьому варто зауважити, що вже робляться перші спроби концептуалізації і теоретичних узагальнень пов'язаних з війною процесів (Поліщук, 2022; Тишкун і Троцько, 2022). Зважаючи на незавершеність процесу і непередбачуваність розвитку подій, дослідники поки що не дають прогнозів стосовно структури та майбутнього розвитку системи міжнародних відносин і їх бачення повоєнного миру не передбачає радикальних змін, однак переважна більшість виходять з того, що статус і місце Російської Федерації у міжнародній системі все ж зміняться (Поліщук, 2022; Пшел, 2022). Інтерес становить також зміна позиції відомого політика і політолога Г.Кіссінджера: від поступок Росії за рахунок України до визнання міжнародної суб'єктності нашої держави, хоча при цьому він наголошує на збереженні за Російською Федерацією статусу світової держави (Kissinger, 2022). Загалом, західні експерти та політики побоюються радикальних змін потенціалу РФ, що може стати наслідком переходу внутріполітичної боротьби різних кланів у форму громадянської війни, що може дестабілізувати ситуацію на цілому Євразійському континенті, оскільки буде порушено баланс сил на користь Китаю і буде втрачено контроль над російською ядерною зброєю (Kissinger, 2022; Войтовський і Резнікова, 2022).

133

Мета і завдання. Хоча війна ще не завершена, однак певні тенденції вже проглядаються і, на нашу думку, дають можливість окреслити принаймні загальні риси реалістичної моделі системи міжнародної безпеки, виходячи із можливої трансформації інститутів. З цією метою, насамперед розглянемо роль і місце міжнародних інститутів, зокрема, НАТО і ОБСЄ у контексті надання Україні безпекових гарантій і визначення місця Російської Федерації в новій архітектурі міжнародної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, система міжнародних відносин зазнавала суттєвих змін лише після світових війн, оскільки потрібний був глобальний зсув балансу сил і консенсус провідних гравців через нормативно-правове закріплення їх нового стату-

су. Виникає питання: чи може сучасна міжнародна система зазнати базових змін без світової війни? Можна зробити припущення, що російсько-український конфлікт за своєю різноплановістю і залученням ресурсів може справити вплив на міжнародну систему, співставний з глобальною війною, запустивши ланцюжок процесів пересмислення стратегічних інтересів провідними акторами системи та їх практичної реалізації через механізми геополітичного контролю, а звідси – й пошуки інструментів та механізмів регіонального та глобального узгодження інтересів.

Слід зазначити, що конфігурація системи регіональної безпеки залежатиме від характеру і тривалості війни: чи це буде обмежений у часі і просторі регіональний військовий конфлікт, чи ж вона стане спусковим механізмом глобальної війни. Можна з повною впевненістю стверджувати, що зараз війна балансує на межі переростання локального конфлікту у щось більш серйозне.

134 — Каркасом системи міжнародних відносин є провідні інститути та держави, які зацікавлені у наявності дієвих інструментів і механізмів підтримання стабільності. На початку XXI століття продовжує зберігати свій вплив Організація Північноатлантичного договору (НАТО). Незважаючи на маневри турецького керівництва, чисельність організації найближчим часом збільшиться за рахунок вступу Фінляндії і Швеції, що, без сумніву, зміцнить її безпекову спроможність на європейському континенті в контексті геополітичних зазіхань Москви на північні і полярні території. При цьому суттєво нарощуються військові ресурси на східному фланзі Альянсу, зокрема, створюються нові військові об'єкти у Польщі і балтійських державах з розрахунком не лише на протидію Росії, але у віддаленій перспективі й Китаю. Загалом, керівництво НАТО досить адекватно розуміє загрози, що виходять від Росії, а також які можна задіяти інструменти і механізми, зважаючи на наявні ресурси і розвиток ситуації (Пшел, 2022).

Цілком ймовірно наступним важливим кроком у розвитку безпекової спроможності Альянсу може стати включення України у стратегічні плани Альянсу, яка де-факто стане членом організації без формального вступу до неї. Це допоможе подолати страх частини держав-членів перед можливою ескалацією відносин з РФ і безпосереднім збройним зіткненням у випадку членства України. На порядок денний постане надання безпекових гарантій Києву у будь-якому

прийнятному насамперед для Альянсу вигляді. Звідси впливає й головна проблема – ці гарантії будуть вибудовуватися не виходячи із реальних і потенційних загроз Україні, а базуватимуться на ресурсних спроможностях країн Заходу, а саме головне – на сприйнятті західною елітою безпекової ситуації на момент надання таких гарантії. Подібна ситуація виникла на початку 90-х рр., коли США і їх союзники вирішили, що «холодна війна» закінчилася і Росія не зможе становити загрози у майбутньому, тому відібрали в Україні військовий потенціал стратегічного характеру і нав'язали їй юридично і фактично нікчемний Будапештський меморандум.

Гарантії безпеки Україні матимуть вигляд або як повне членство в НАТО, що у контексті вищезазначеного виглядає менш ймовірно, або ж як безпекова угода з окремими державами-членами (Горбулін і Бадрак, 2022:247). Окремо Сполучені Штати, або разом з провідними європейськими (і не лише) державами можуть стати безпековими гарантами України і взяти на себе зобов'язання у випадку зовнішнього збройного нападу. Найбільш ефективними інструментами таких гарантії можуть стати стаціонарні військові бази США та інших держав. При цьому для більшої ефективності територія України повинна бути включена до об'єднаної протиповітряної і протиракетної оборони Альянсу.

135

Ще одним варіантом вирішення проблем України, але у більш широкому безпековому контексті, може стати багатостороння всеєвропейська угода, в якій буде виписано новий баланс сил і інтересів, що спирається на відповідні інститути. Історичний досвід засвідчує, що багатосторонні угоди є менш ефективними, ніж за участю невеликої кількості учасників (Горбулін і Бадрак, 2022:247), і досить швидко «розмиваються», зважаючи на неможливість вибудування ефективних засобів реалізації в умовах великого членства та консенсусного механізму прийняття і реалізації рішень. Важливе значення також має довготривалий інтерес до реалізації таких угод та наявність відповідних ресурсів, що за умови великої кількості учасників добитися досить проблематично.

Яке місце може займати Російська Федерація у повоєнній системі міжнародних відносин? Це залежатиме від результатів війни, а точніше, глибини поразки, яку вона зазнає. У найсприятливішій для себе ситуації Москва може обійтися «малою кров'ю», що виллється у зміну політичного режиму і виплату репарацій Україні, і при цьому отри-

мати гарантії безпеки у вигляді, наприклад, фактичної заморозки розширення НАТО після прийняття Фінляндії і Швеції та договірної фіксації кордонів Російської Федерації станом на 1991 рік. За менш сприятливих обставин Росія може стати безпековою проблемою континенту на тривалий період внаслідок внутрішньої дестабілізації ситуації в країні (Войтовський і Резнікова, 2022) .

Важливий вплив на силову конфігурацію міжнародної системи матиме те, чи збереже Москва свій ядерний статус. Це питання може стати предметом узгодження між Сполученими Штатами і Китаєм. Попри радикальну риторику, спрямовану насамперед на власне населення російське керівництво досить стримано поводить себе стосовно можливого застосування ядерної зброї., але ситуація може змінитися у випадку військової поразки та загострення боротьби за владу. На думку автора, у стратегічній перспективі позбавлення Російської Федерації ядерної зброї матиме позитивний вплив на безпеку європейського континенту і світу загалом, оскільки забере у Росії один із найважливіших інструментів нео-імперської реваншистської політики у вигляді шантажу західних еліт і можливості нанесення обмежених ядерних ударів по державах Центрально-Східної Європи.

136

«Денуклеаризація» РФ може відбуватися у добровільній та примусовій формах. Вона, мабуть, матиме вигляд демонтажу російських потужностей виробництва збройного плутонію, вивіз ядерних матеріалів, ліквідації засобів доставки ядерних зарядів тощо. При цьому, російське керівництво може обміняти відмову від ядерної зброї на вступ до західних політико-економічних і військово-безпекових структур (Євросоюзу і НАТО). На нашу думку, подібна ідея може зацікавити західні еліти: це надасть їм, по-перше, контроль над внутрішніми процесам в Російській Федерації і, по-друге, позбавить частину американського та європейського істеблшмента «комплексу вини» за нібито ігнорування законних російських інтересів на початку 90-х рр. і, тим самим, підштовхування її до авторитарної моделі розвитку. Проте, ця опція виглядатиме реально лише у випадку зміни режиму і приходу до влади прозахідної еліти.

Реалізація примусової «денуклеаризації» можлива лише на багаторонній основі за узгодженням всіх провідних держав світу. Однак технічно уявити це досить важко, оскільки вона може відбуватися лише за умов іноземної військової окупації російської території.

Більш практичним вбачається створення зон безпеки на українсько-російському кордоні. Мова йде про демілітаризацію певної частини російської території на глибину мінімум 50 км від лінії кордону і розміщення міжнародних контингентів під егідою авторитетних міжнародних безпекових інститутів. Мандат подібних сил повинен передбачати негайне застосування всіх наявних сил і засобів у випадку порушення припинення вогню і спроб військових формувань Російської Федерації зайти у демілітаризовану зону.

Складним питанням побудови нової моделі міжнародних відносин та її безпекових інструментів і механізмів постає нова структура міжнародних організацій. Мова йде про те, які з існуючих інститутів залишаться, а які з них потребують суттєвої трансформації чи навіть розпуску. Насамперед, слід зазначити, що провідні світові держави навряд чи погодяться на радикальні зміни у вигляді ліквідації слабо ефективних інституцій, оскільки спрацьовує принцип, що мати хоча б щось краще, ніж нічого. Наприклад, за роки холодної війни і опісля Організація Об'єднаних Націй не стала справді універсальною і впливовою організацією у тому сенсі, який у неї вкладався у 1945 році, тобто, не перетворилася на основний інструмент узгодження інтересів провідних світових держав і підтримання глобального балансу сил на основі консенсусу постійних членів Ради Безпеки. Проте Організація мала обмежені успіхи у безпековій сфері за рахунок впровадження і розвитку миротворчої діяльності. При цьому зберігалося значення Ради Безпеки як провідного глобального органу легітимації застосування сили у системі міжнародних відносин.

137

Нинішній розвиток міжнародної системи, а саме – російська агресія в Україні засвідчила неадекватність діяльності ООН існуючим загрозам і викликам. Гірше те, що діючий статут і практика прийняття і реалізації рішень не можуть бути зміненими у принципі через постійне членство РФ у Раді Безпеки. До того ж, постійні члени РБ не можуть наважитись на виключення одного із партнерів, оскільки це може створити прецедент, який в кінцевому підсумку зруйнує Організацію.

Іншою важливою безпековою інституцією на європейському континенті залишається Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Хоча її безпекові функції впродовж кількох десятиліть після холодної війни суттєво звузилися, організація продовжує бути широкою платформою для обговорення проблем європейської

безпеки і навіть, до деякої міри, інструментом зниження конфліктності. Про це, зокрема, свідчить діяльність Спеціальної моніторингової місії (СММ) на лінії розмежування на Донбасі, що виявилася досить дієвим інструментом моніторингу за дотриманням перемир'я і загального стабілізуючого впливу. Після початку нової фази війни у лютому 2022 року місія припинила свою діяльність. Незважаючи на досить скромні можливості у контексті бойових дій, на думку автора, ОБСЄ поряд з ООН у майбутньому може стати частиною механізму розмежування і підтримання миру у буферній зоні на кордоні України і РФ, оскільки вона має відповідні ресурси та експертизу. У більш глобальному сенсі не відкидається й можливість «перезапуску» організації як політичного інструменту забезпечення безпеки в Європі і на євроатлантичному просторі – у цьому контексті її перевагою є членство практично всіх європейських держав, а також США і Канади. Тут ОБСЄ може виступати як доповнення до НАТО і Євросоюзу. Для реалізації цього необхідно буде переглянути, посилюючи інструменти і механізми реалізації рішень.

— Слід зазначити, що неспроможність вищезазначених інституцій виконати свої статутні зобов'язання захистити міжнародний мир і безпеку посилюють скепсис стосовно їхньої ваги у новостворюваній міжнародній системі. На думку українських дослідників В.Горбуліна і В.Бадрака, майбутнє буде за мережею «невеликих субрегіональних союзів і відпрацьовану систему санкцій щодо замаху на глобальну безпеку» (Горбулін і Бадрак, 2022:247).

Висновки. Російсько-українська війна стала наслідком відсутності надійних засобів підтримання міжнародного миру і стабільності після завершення «холодної війни». Водночас, її наслідки створять фундамент для формування нової системи міжнародних відносин з відповідними безпековими інструментами і механізмами, які створять гарантії безпеки для України і запобіжники розповсюдження нео-імперського агресивного ревізійонізму з боку Російської Федерації. Зміни, викликані війною, створюють нові можливості для діючих безпекових організацій (НАТО і ОБСЄ), які знаходяться у процесі пошуку власного місця у міжнародній системі.

Джерела та література:

1. Войтовський К., Резнікова О. Геополітичні аспекти впливу на хід війни РФ проти України. 23.08 2022. Національний інститут стра-

тегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny>

2. Горбулін В., Бадрак В.(2022) Над прірвою: 200 днів російської війни. К.:Брайт Букс. 275 с.

3. Колишній Держсекретар США Кіссінджер підтримав членство України в НАТО. Радіо Свобода, 17 січня 2023 року. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kissinger-ukrajina-nato/32227795.html>

4. Перепелиця Г.М. (2015). Україна-Росія: війна в умовах співіснування. К.: Видавничий дім «Стилос», 880 с.

5. Поліщук І. Геополітичні ознаки нового світового порядку. Політичне життя, №2, 2022. <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12180>

6. Пшел Р. Наслідки російського вторгнення в Україну для міжнародної безпеки – НАТО і не тільки. NATO Review. 17 липня 2022 року. <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2022/07/07/nasldki-rosjs-kogo-vtorgnennya-v-ukranu-dlya-myonarodno-bezpeki-nato-ne-tlki/index.html>

7. Світова гібридна війна: український фронт: монографія (2017). За заг.ред. В.П.Горбуліна. Харків: Фоліо, 496 с. 139

8. Тишкун Ю., Троцько Д. Російсько-українська війна в призмі критичних теорій міжнародних відносин. Політичне життя, 2022, №2. <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12183>.

9. Шевченко М, Зозуля О., Храпач Г. Російсько-українська війна: особливості реалізації загроз державному суверенітету України та перспективи виходу з війни. Воєнна стратегія, № 2(75), 2022. <http://znp-cvvsd.nuou.org.ua/article/view/266598>

10. Kissinger H. How to avoid another world war. Spectator. December 17, 2022. <https://www.spectator.co.uk/article/the-push-for-peace/>

References:

1. Voytovs'ky K, Reznikiva O. Geopolitychni aspekty vplyvu na Khid viiny RF proty Ukrainy. 23.08 2022. Natsional'nyi Instytut strategichnykh doslidzhen'. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny>

2. Horbulin V., Badrak V. (2022) Nad prirvoiu: 200 dnev rosiiskoi viiny. K.: Brait Books, 275 s.

3. Kolyshniy Derzhsecretar SSHA Kissinger pidtrymav chlenstvo Ukrainyv NATO. Radio Svoboda, 17 sichnia 2023 roku. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kissinger-ukrajina-nato/32227795.html>

4. Perepelytsia H. (2015). Ukraina-Rosia-viina v umovakh spivvisnuvannia. K.: Vydavnychi dim "Stylos", 880 s.

5. Polishchuk I. Geopolitychni oznaky novoho svitivoho poriadku. Politychne zhyttia №2, 2022. <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12180>.

6. Pszczel R. Naslidky rosiis'koho vtorgnennia v Ukrainu dlia mizhnarodnoi bezpeky – NATO i ne til'ky. NATO Review. 17 lypnia 2022roku. <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2022/07/07/nasldki-rosjs-kogo-vtorgnennya-v-ukranu-dlya-myonarodno-bezpeki-nato-ne-tl-ki/index.html>

7. Svitova hibrydna viina: ukrains'kui front: monohrafia (2017). Zazah.red. V.P.Horbulina. Harkiv: Folio, 496 s.

8. Tyshkun Yu., Trots'ko D. Rosiis'ko-Ukrains'ka viina v pryzmi suchasnykh krytychnykh teorii mizhnarodnykh vidnosyn. Politychne zhyttia, 2022, №2. <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12183>.

9. Shevchenko M., Zozulia O., Khrapach H. Rosiis'ko-ukrains'ka viina jsj,lyvosti realizatsii zahroz derzhavnonu suverenitetu Ukrainy ta perspektyvy vykhodu z viiny. Voienna stratehia, № 2(75), 2022. <http://znp-cvsd.nuou.org.ua/article/view/266598>.

10. Kissinger H. How to avoid another world war. Spectator. December 17, 2022. <https://www.spectator.co.uk/article/the-push-for-peace//>